

Особености на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат при състезатели по самбо

Галина Домусчиева-Роглева, Мария Янчева

Characteristics of the goal orientation and perceived motivational climate with sambo athletes:

The perceived motivational climate is determined by the influence of the social environment and the given situation: level of the competition and its subjective importance for the athlete; the requirements and expectation of the trainer, the administration of the club, and others of importance like family, friends, spectators, type of back feed for the athlete; style of instruction. The research analyses the relations between the perceived motivational climate and the achievement goal orientation. The subject of the research is a group of 65 sambo athletes; aged from 16 to 20; 39 athletes are medalists, 26 have taken the fourth place in competition and lower. The research uses a Perceived Motivational Climate in sport Questionnaire 2 (PMCSQ-2) [11] and Task and ego Orientation in Sport Questionnaire (TEOSQ) [5].

Key words: motivational climate, goal orientation sambo athletes.

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните години изследванията на мотивацията за постижение се насочват към изучаване на целевите перспективи и свързаните с тях когнитивни и поведенчески модели. Според теорията за **целевата ориентация** хората се различават по начина си на обяснение на успеха. Две са основните цели свързани с постиженията – ориентация към задачата (task orientation) и ориентация към егото (ego orientation). Комбинацията между тях оформя целевата ориентация [8]. Личните цели влияят на начина, по който хората получават усещането за успех в ситуации, свързани с постижения като спорта. Двухфакторната теория за целевата ориентация е адаптирана към спортната практика от J. Duda [7].

Ориентация към задачата е свързана с развитието на знанията и уменията, с повишаване на майсторството, с личностното усъвършенстване. Успехът е следствие от тях. Той е резултат от усилията предхождащи състезанието. Състезанието е възможност за повишаване на майсторството. Колкото по-добър е противникът, толкова по-големи са възможностите за усъвършенстване.

Его ориентацията е свързана със сравнението на собствените способности със способностите на другите. Успехът или неуспехът са резултат от доминирането, превъзходството или подчинеността в сравнение с другите. Търси се победа на всяка цена. Липсата на непрекъснати успехи води до прекратяване на спортно-състезателната дейност.

Основният постулат в теорията за целевата ориентация е, че диспозиционната ориентация на индивидите към задачата или към егото, е резултат и от социалния опит, получен при заниманията със спорт и тези ориентации впоследствие влияят върху това дали индивидите ще приемат цели, ориентирани към задачата или към представянето в специфични ситуации.

Доминиращият мотивационен климат също влияе върху възприемането на цели, свързани с постижение [10]. Природата на целевото състояние (нивото на включване към задачата или към егото), активирана в специфична спортна ситуация се определя от индивидуалните предпочитания (целева ориентация) и ситуационни условия (мотивационен климат).

Възприетият мотивационен климат е свързан със субективната оценка на факторите от средата: нивото на състезанието, неговата субективна значимост за спортиста, изискванията и очакванията на треньора, ръководството на клуба и значимите други – близки, приятели, публика, широката общественост. Възприетият мотивационен климат се определя от два фактора – насоченост към майсторството и насоченост към представянето [4].

При възприетия **мотивационен климат, ориентиран към майсторство** (mastery-oriented climate) високо се ценят развитието на навиците и уменията, общественото признание за вложените усилия, груповите цели и интереси. Грешките са част от процеса на учене и усъвършенстване.

Възприетият **мотивационен климат, ориентиран към представяне** (performance motivational climate) извежда на преден план индивидуалните способности спрямо способностите на другите, както противници, така и съотборници. Цени се висококвалифицираният състезател в отбора. Усилията, инструкциите на треньора са насочени към тях. С тях се свързва успехът или неуспехът, грешките се наказват.

Изследванията разкриват, че спортистите от разнообразни видове спорт с възприет мотивационен климат, ориентиран към майсторство, чувстват по-голямо удоволствие и удовлетвореност от заниманията със спорт, оценяват треньора си по-благоприятно и вярват, че трябва да се трудят упорито, за да напреднат [12]. Според Ames [4] ориентираният към майсторство мотивационен климат предполага по-адаптивни модели в сравнение с ориентирания към представяне климат. Изследванията в областта на физическото възпитание и спорта верифицират това предположение. Възприемането на климат, ориентиран към майсторство се свързва с висока вътрешна мотивация за занимания със спорт, подчертаване на усилията и удовлетвореността. Обратно – възприемането на климат, ориентиран към представянето се свързва с по-неадаптивни мотивационни модели, като негативни нагласи спрямо дейността, досада и подчертаване на нормативно определените стандарти.

Климатът, ориентиран към майсторство или към представяне определя нивото, на което личността участва и се състезава. Ориентираните към представяне спортисти са по-склонни да се мотивират от фактори като висок социален статус или повишена самооценка [6].

Създаденият от треньора мотивационен климат води до формирането на специфична целева ориентация у спортистите. Стилът на ръководство, поощренията и наказанията, наградите и очакванията разкриват ценностната ориентация на треньора и стават основа за изграждането на съответстваща на тях целева ориентация у спортиста.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Целта на изследването е да се разкрият особеностите и взаимовръзката на целевата ориентация и възприетия мотивационен климат при състезатели по самбо, в зависимост от пола и представянето им в състезание, както и да се проследят взаимовръзките и взаимозависимостите между променливите.

Обект на изследване са 65 състезатели по самбо от различни спортни клубове в България, на възраст от 16 до 20 години, като 44 от тях са младежи, 21 – девойки. Спортистите, медалисти са 39, класираните след трето място – 26.

Методически инструментариум

1. Task end Ego Orientation in Sport Questionnaire (TEOSQ) – предназначен за изследване на целевата ориентация в спорта [5]. Тестът се състои от 13 айтема и 5 степенна скала Ликертов тип за оценка на степента на тяхната изразеност. Измерва факторите – ориентация към задачата и ориентация към себе си.

2. Въпросник за изследване на възприетия мотивационен климат - 2 (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire - 2 (PMCSQ - 2) [11]. Състои се от 33 айтема и 5 степенна скала Ликертов тип за оценка. Измерва два фактора - мотивационен климат, ориентиран към представяне (или включен към егото) и мотивационен климат, ориентиран към майсторство (или включен към задачата).

Мотивационният климат, включен към задачата включва следните субскали: *кооперативно учене, усъвършенстване, значимост на всеки за успеха на отбора*, а мотивационният климат, включен към егото – *вътрешно групово съперничество, неадекватно фаворизиране от страна на треньора, наказание за грешките*.

Двата теста са адаптирани за български условия [1, 2]

Анализ на резултатите

Сравнителният анализ на експерименталните данни (критерий Mann-Whitney) показва, че между изследваните лица, диференцирани по пол и класиране не съществуват статистически значими разлики по отношение на целевата ориентация.

При изследваните лица като цяло водеща е ориентацията към задачата ($M=4,29$; $SD=0,48$). Его ориентацията е със стойност $M=2,62$; $SD=0,97$.

При девойките стойностите на ориентацията към задачата са по-високи, спрямо тези на младежите, при които нивото на его ориентацията е по-високо. Тези резултати се потвърждават и в други изследвания [3, 6]. Duda [7] установява, че жените са насочени предимно към задачата, а мъжете - към егото. Duda, et al. [5] посочват, че и при мъжете и при жените преобладава ориентацията към задачата, но при жените тя е по-голяма. Съществени различия в его ориентацията не се разкриват.

Таблица 1.

Средни стойности на субскалите на целевата ориентация

Показатели	Ориентация към задачата		Его ориентация	
	M	SD	M	SD
изследвани лица като цяло	4,29	0,48	2,62	0,97
девойки	4,38	0,41	2,52	1,04
младежи	4,22	0,51	2,71	0,89
класиране 1-3 място	4,25	0,49	2,69	1,03
класиране след 3 място	4,21	0,42	2,52	0,87

При групите, диференцирани според класирането установихме, че стойностите и по двете субскали – ориентация към задачата и его ориентация, при спортистите медалисти са по-високи, спрямо стойностите на състезателите без медал.

По отношение на възприетия мотивационен климат, сравнителният анализ на експерименталните данни (критерий Mann-Whitney) показва, че между изследваните лица, диференцирани по пол и класиране не съществуват статистически значими разлики (табл. 2).

При изследваните лица като цяло възприетият мотивационен климат, ориентиран към майсторство ($M=4,21$; $SD=0,41$) е значително по-изразен в сравнение с възприетия мотивационен климат, ориентиран към представяне ($M=2,87$; $SD=0,65$).

Забелязва се, че нивата на възприетия мотивационен климат ориентиран към майсторство ($M=4,21$; $SD=0,42$) и към представяне ($M=2,92$; $SD=0,65$) при девойките са по-високи, спрямо тези на младежите ($M=4,19$; $SD=0,36$) ($M=2,72$; $SD=0,66$).

Установихме, че стойностите при младежите в подскалите на мотивационния климат, ориентиран към майсторство, *ролева значимост* и *усилия* са по-високи, докато при девойките по-високи са в подскалата *съвместно учене*. По отношение на мотивационния климат ориентиран към представяне, нивата на подскалите *несправедливо признание* и *съперничество* при младежите са по-високи, спрямо тези на девойките, при които нивото на подскалата *наказание за допуснати грешки* е по-високо.

Таблица 2.

Средни стойности на субскалите на възприетия мотивационен климат

Променливи	Ролева значимост		Усилия		Съвместно учене		Майсторство		Несправедливо признание		Наказание за допуснати грешки		Съперничество		Представяне	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
изследвани лица като цяло	4,24	0,39	4,39	0,39	3,96	0,69	4,21	0,41	2,82	0,87	2,93	0,71	2,85	0,78	2,87	0,65
девойки	4,23	0,42	4,39	0,41	3,98	0,72	4,21	0,42	2,85	0,87	3,06	0,67	2,84	0,81	2,92	0,65
младежи	4,27	0,34	4,41	0,41	3,89	0,65	4,19	0,36	2,76	0,91	2,53	0,69	2,87	0,77	2,72	0,66
класирани 1-3 място	4,21	0,38	4,39	0,33	3,94	0,65	4,18	0,34	2,86	0,82	2,95	0,68	2,91	0,73	2,91	0,59
класирани след 3 място	4,33	0,46	4,42	0,59	4,00	0,87	4,25	0,57	2,71	1,04	2,86	0,82	2,67	0,94	2,74	0,83

При състезателите, класирани след 3-то място, стойностите на мотивационния климат ориентиран към майсторство и в трите подскали (*ролева значимост, усилия, съвместно учене*) са по-високи, докато при състезателите, медалисти по-високи са нивата на мотивационния климат ориентиран към представяне в подскалите: *несправедливо признание, наказание за допуснати грешки и съперничество*. За разкриване на връзките и взаимозависимостите между изследваните показатели приложихме корелационен анализ (критерий на Spearman).

При изследваните лица, като цяло, значими зависимости се разкриват между его ориентацията и възприетия мотивационен климат, ориентиран към представяне ($r=0,43$; $\alpha=0,01$), а така също между ориентацията към задачата и възприетия мотивационен климат, ориентиран към майсторство ($r=0,51$; $\alpha=0,01$). Установяват се и множество корелации между субскалите на възприетия мотивационен климат (табл. 3).

Таблица 3.

Резултати от корелационния анализ при изследваните лица като цяло

Променливи	Съвместно учене	Майсторство	Несправедливо признание	Съперничество	Представяне
Ролева значимост	0,619**	0,772**			
Усилия	0,398*	0,582**			
Съвместно учене		0,938**	-0,340*	-0,502**	-0,358*
Майсторство			-0,340*	-0,477**	-0,352*
Фаворитизиране				0,702**	0,831**
Наказание за допуснати грешки					0,635**
Съперничество					0,824**
ЦО към задачата		0,510**			
ЦО към его					0,430**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследваните спортисти са с по-силна изразеност на ориентацията към задача, в сравнение с егото ориентацията. Възприетият мотивационен климат, ориентиран към майсторство преобладава в сравнение с възприетия мотивационен климат, ориентиран към представяне.

Получените резултати потвърждават хипотезата ни, че възприетият мотивационен климат, ориентиран към майсторство се свързва с целевата ориентация към задачата, докато ориентираният към представяне мотивационен климат - с целевата ориентация към егото, което допълва получените резултати и в други изследвания [9]. Тези резултати са важни за треньорите и психологическото обкръжение, което се опитват да създават в спорта. Ако се цели поощряване на ориентацията към задачата е необходимо да се осигурява мотивационна подкрепа, която ще се възприема от състезателите като свързана със задачата. Специално внимание трябва да се обърща на егото ориентацията, особено при състезателите с висока възприета компетентност, при които мотивационните процеси и резултати могат да бъдат негативни [6]. Редица изследвания потвърждават връзката между позитивния ефект под формата на забавление и удовлетворение и ориентацията към задачата или мотивационен климат, ориентиран към майсторство, докато целевата ориентация към егото и климатът, ориентиран към представяне се отнасят негативно към позитивните афекти [13].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Домусчиева-Роглева, Г. Аprobация на теста за ориентация към задачата и към себе си (TEOSQ) в български условия. - В: Личност, мотивация, спорт. Т. 9, С., НСА ПРЕС, 2003, 65-71.

[2] Домусчиева-Роглева, Г. Аprobация на теста за възприет мотивационен климат (PMCSQ - 2) в български условия. В: Личност, мотивация, спорт. Т. 12, НСА, С., 2007, 46-53.

[3] Domuschieva-Rogleva G.D., M. Yancheva. Influence of perceived stress on levels of pre-competitive anxiety in judo athletes. In: *The 13th ISSP World congress of sport psychology Beijing*, 21-26 July, 2013.

[4] Ames, C., Achievement goals, motivational climate, and motivational processes. In G. C. Roberts (Ed.), *Motivation in sport and exercise*, Human Kinetics, 1992.

[5] Duda, J. L., & Nicholls, J. G. Dimensions of achievement motivation in schoolwork and sport. *Journal of Educational Psychology*, 3, 1992.

[6] Duda, J. L. Motivation in sport setting: A goal perspective approach. In Roberts, G. C. (Eds.), *Motivation in Sport and Exercise* (pp.57-91) . Champaign, Illinois: Human Kinetics., 1992

[7] Duda, J.L. Relationship between task and ego orientation and the perceived purpose of sport among high school athletes. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 1989.

[8] Nicholls, J. The competitive ethos and democratic education. Harvard University Press. 1989

[9] Ntoumanis, N., Biddle, S. The relationship between competitive anxiety, achievement goals, and motivational climates. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, vol.69,2,1998.

[10] Ntoumanis, N., Biddle, S. A review of motivational climate in physical activity. *Journal of Sports Sciences*,17,1999

[11] Newton, M. L., Duda, J. L., & Yin, Z. (2000). Examination of the psychometric properties of the Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 in a sample of female athletes. *Journal of Sport Sciences*, 18, 275-290.

[12] Roberts, G. C., & Ommundsen, Y. Effect of goal orientation on achievement beliefs, cognition and strategies in team sport. *Scandinavian Journal of Medicine Science and Sport*, 6, 1996.

[13] Walling et al., M.D. Walling, J.L. Duda, L. Chi, The perceived motivational climate in sport questionnaire: Construct and predictive validity, *Journal of Sports and Exercise Psychology*, 15 (1993), pp. 172–183.

За контакти:

Domuschieva-Rogleva Galina D. Ass. Prof., National Sports Academy "Vassil Levski", Department of Psychology, pedagogy and sociology, Sofia, Bulgaria, galinarogleva@abv.bg, Yancheva Mariya, PhD student, National Sports Academy "Vassil Levski", Department of Wrestling and Judo, Sofia, Bulgaria, mmyancheva@gmail.com

Докладът е рецензиран.